

НАУКОЗНАВСТВО ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Мета статті – розкрити актуальність теми наукового дослідження через її показник – соціальне замовлення; довести, що формулювання системи навчальних, виховних і розвивальних цілей у нормативно-правових документах можна розглянути як стадії актогенезу, розкрити на прикладах, що науковий факт може суперечити масовій практиці й навпаки; відобразити проблематику соціального замовлення у стадії його становлення та в перспективі.

Спостереження за розвитком педагогічної науки дають підстави стверджувати що в напрямі уточнення, доповнення окремих компонентів педагогічної теорії й масової практики наявні певні здобутки. Практика успішно асимілює деякі наукові результати у свій навчально-виховний процес, але інші наукові результати несуттєво впливають на її хід. Причини цього явища розглядаються на сторінках профільних журналів, але мало хто з науковців обговорює проблеми обґрунтування дослідження з позиції її показника – соціального замовлення.

Формування соціального замовлення крізь призму свого наукового дослідження – це складне завдання. З одного боку, як стверджують наукові профільні видання, модернізація вищої школи й підготовка сучасних фахівців висуває вимоги до формування відповідних якостей, професійних характеристик вихователя, вчителя, робітника, щоб вони могли бути успішними у власній професійній діяльності. З іншого боку, молодий дослідник повинен бути самому успішним у своєму науковому дослідженні й відповідати сучасним вимогам. На початковому етапі організації наукового дослідження ретельно аналізується соціальне замовлення, очікування суспільства, наукова проблематика невирішених питань в освіті. Дослідник – це, перш за все, освічена людина в галузі історії й генези освітніх цілей, їх трансформації та актуалізації в контексті відповідних парадигм освіти і їх зміни.

Сучасна культура наукового дослідження вимагає від здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук оволодіння відповідним рівнем методологічних, історико-педагогічних, теоретичних знань, а також основними критеріями педагогічного дослідження. Дослідник оволодіває згодом опановує основні критерії наукового дослідження, до яких належать: актуальність, наукова новизна, практична значущість тощо. Більш детально ми розглянемо критерій актуальність та його показник – соціальне замовлення, який у багатьох працях прописано формально й не розкрито належним чином.

Кожна науково-дослідна робота починається з актуальності теми дослідження, де автор переконує науковців у тому, чому вкрай необхідно займатися цією науковою проблемою. Наші спостереження дають підстави для висновку, що актуальність теми, на жаль, визначається під кінець дослідження і ця частина роботи, як правило, перебуває поза увагою здобувача. Враження від наукової роботи знижується, якщо на третій сторінці автореферату члени спеціалізованої вченої ради читають непереконливі докази. Наприклад, при формуванні індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів здобувач акцентує увагу наукового зібрання на “динаміці розвитку суспільства (де вона зазначена в

роботі?) та появі нових можливостей (яких конкретно: організаційних, методичних, педагогічних, технологічних?) для розкриття професійного потенціалу (як вимірюють те, що перебуває в стадії потенції і не розкрито?) сучасного фахівця в галузі освіти вимагають розгляду питання щодо самовдосконалення майбутніх учителів, створення їхнього індивідуального стилю діяльності”. Слова, які не оформлені як низка доказів, викликають додаткові питання до здобувача: навести конкретні приклади взаємозв’язку динаміки розвитку суспільства й самовдосконалення особистості. За кожним словом та словосполученням повинні стояти статистичні факти, педагогічні факти, точне цитування відповідних статей закону, нормативно-правових джерел. Який стосунок має до індивідуального стилю “модернізація сучасної системи вищої педагогічної системи”? У яких конкретних нормативних документах визначено соціальне замовлення на формування індивідуального стилю майбутнього фахівця? Інший дослідник, наприклад, вивчає гендерний компонент професійної компетентності. І йому треба довести, що в згаданих законах, на які він посилається (Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”), це питання є соціальним замовленням. Якщо дослідник точно не цитує згаданого закону (його частини), то це твердження є недосконалим.

Інший приклад. Здобувач досліджує підготовку майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників і актуалізує свою тему через ряд тверджень:

– “територія України визнана зоною екологічного лиха (ким, коли і на підставі яких держаних або міжнародних документів?);

– “така ситуація склалася тому, що суспільство не завжди узгоджувало свої дії з екологічними законами” (на які конкретні соціальні факти автор спирається при висуванні такого ствердження?).

Інший приклад – дослідження “педагогічних умов адаптації курсантів до навчання...”. Дослідник звертає увагу в актуальності дослідження, що, спираючись на принципи сучасної освіти, такі як “єдність і наступність, безперервність і різноманітність” виникає необхідність “реформування військової освіти було спрямовано на адаптацію вищої військової освіти до сучасних умов”. Виникає запитання: через які конкретні механізми пов’язані вищенаведені принципи з педагогічними умовами? Далі: що саме вивчає дослідник – педагогічні умови адаптації курсантів до навчання за окремими військовими спеціальностями чи взагалі адаптацію всієї вищої військової освіти України? І це не риторичне запитання, але воно виникає з того наукового тексту, який презентує молодий науковець.

У практиці наукового дослідження є інші приклади, коли соціальне замовлення не дуже чітко сформульовано в нормативних освітніх документах, а система навчальна підготовка працівників у ВНЗ не містить системи спецкурсів роботи з підлітками. Своєчасно дослідник системно вивчив статистику за останні 10–15 років, наприклад, правопорушень підлітками в окремих сферах держави. Проаналізував динаміку правопорушень, віковий склад, сімейний стан підлітків, кількісні і якісні характеристики безпритульних підлітків, криміногенну активність підлітків. Це є підставою сформулювати тему наукового дослідження й актуалізувати проблему підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів до роботи з підлітками “групи ризику”.

Наведені вибіркові приклади свідчать про те, що молоді дослідники намагалися актуалізувати свою тему через соціальне замовлення, тому й були наведені докази без доказів.

Зупинимось більш детально на соціальному замовленні як одному з показників актуальності дослідження, на джерелах його оформлення та матеріальних носіях того чи іншого соціального замовлення.

Відносини суспільства з природою, технікою, інформацією є основою успішного або неуспішного виживання великих груп людей. Суспільство протягом століть напружувало соціальний інструментарій (суспільне виховання, суспільне навчання підростаючого покоління), який дає змогу ефективно соціалізувати індивіда, залучити до соціокультурних норм, національно-світових цінностей, щоб відзначити спільне й особливо великих груп людей. Прискорити становлення людини як майбутнього працівника і своєчасно ввести у виробництво, своєчасно сформувати систему морально-етичних поглядів у носіїв для забезпечення стабільних умов соціального життя людей. Суспільство дбає про себе як окрема людина, яка зберігає своє здоров'я, працьовитість, розум, почуття, щоб вижити. Досліднику відомо з історії педагогіки, що кожен історичний період розвитку суспільства має свої ознаки, які оформлює як своє соціальне замовлення на розвиток та навчання підростаючого покоління, вимоги до підготовки майбутнього фахівця, створення системи навчальних закладів, де здійснюється соціалізація особистості.

Якщо ми звертаємося до минулих часів, то маємо докази, що в середньовіччі існував інститут підмайстрів, через який пройшли всі великі майстри ремесел і мистецтв. Професійна підготовка тут здійснювалася безпосередньо в трудовому процесі. За цехової організації учень не тільки працював у майстра, але й жив у його сім'ї. Таємниці професії й умови майбутнього життя відкривалися перед ним у реальних обставинах. Простіші професії найчастіше передавалися від покоління до покоління в сім'ї. Соціальне замовлення було актуалізовано не на рівні суспільства, а на рівні окремого трудового процесу.

До соціального замовлення має стосунок здійснення нагляду за підростаючим поколінням. Це означає, що, згідно із законодавством, діти зобов'язані проводити в школі по декілька годин на день п'ять чи шість днів на тиждень протягом певної частини року. У вищих навчальних закладах обов'язкова присутність студентів на навчальних заняттях. Окремі ступені системи освіти створено з урахуванням необхідності нагляду за дітьми, учнями, слухачами, студентами. Майже весь день їхню поведінку контролюють вчителі та вихователі [7]. А це означає, що нагляд за підростаючим поколінням має форму соціального замовлення і конкретизується у виховних завданнях (методичне забезпечення та супроводження системи гуртків, дозвілля тощо).

Якщо суспільство спостерігає зниження якості життя на прикладі великих груп людей, якщо масово не вистачає кваліфікованих працівників на виробництві, якщо нові технології висувають вимоги до підготовки працівників з відповідними якостями, то суспільство формує, а потім уточнює позиції соціального замовлення через низку цілей освіти. Досліднику важливо знати, що механізм формування соціального замовлення відповідає цілепокладанню як стадії актогенезу.

Якщо ми звертаємося до розгляду суспільства як джерела соціального замовлення, то пострадянський період розвитку України відображає той факт, що соціальне замовлення вже не є однорідним на підставі соціальної стратифікації суспільства. Суспільство вже відходить від єдиних освітніх цілей для всіх дітей, учнів, студентів. Коли це почалося? Мабуть, у 2002 р., у Законі “Про вищу освіту” ст. 22 встановлено вищі навчальні заклади за формою власності, а саме: “вищі навчальні заклади приватної форми власності, що засновані на приватній власності і підпорядковані власнику або власникам”. Мабуть, ми й не помітили, як виникли соціальні групи, які мають бажання надати офіційного статусу своєму становищу на підставі платоспроможності за освітні послуги. Ми спостерігаємо не тільки розвиток, а й зростання в кількісному вираженні елітарних дошкільних навчальних закладів, гімназій, колегіумів, спеціальних мовних, математичних шкіл, інститутів, університетів. Виникає елітарна система освіти, а значить, оформлюється в житті принцип елітарної освіти. З іншого боку, спроможні люди використовують послуги освітніх установ в інших зарубіжних країнах. Але елітарність, її зміст та структура визначаються в різних джерелах по-різному. Наприклад, про елітарний університет ви знайдете інформацію, що елітарність навчального вищого закладу визначається можливістю для студента пройти навчання (на базі одного університету) від отримання диплома бакалавра до отримання диплома доктора наук за відповідною науковою спеціальністю.

Згідно з офіційною статистикою, незважаючи на зростання економіки України, яке почалося у 2000 р., 28% населення проживає за офіційною межею бідності в 430 грн. (близько 100 дол. США) на одну особу на місяць (в 2005 – 27,1%, в 2006 р. – 28,1%). В Україні найгірша ситуація зареєстрована в сільській місцевості, де більше ніж 40% населення живе в бідності. Цей показник виглядатиме ще гірше, взяти немонетарні критерії бідності, такі як відсутність інфраструктури або надзвичайно обмежений доступ до закладів системи охорони здоров'я.

Висока інфляція, зареєстрована у 2008 р., та моделі бідності, як в Україні, так і в більшості країн колишнього СРСР, відрізняються від поширених світових моделей. Тут бідність існує в умовах розвинутої промисловості, висококваліфікованої робочої сили та відносно низького рівня безробіття.

Для України бідність є досить новим явищем, причиною якого є перерозподілення ресурсів під час історичних змін у країні на шляху до ринкової економіки.

Сьогодні економічне зростання піднімає такі економіки, як Україна, до рангу країн із середнім прибутком, визначення абсолютної бідності, що відображається в першій Меті розвитку тисячоліття як індикатор частки людей, чії витрати становлять менше ніж 1 дол. США на людину на день, стає менш важливим, тоді як засоби соціального включення та розрив у розвитку регіонів стають набагато важливішими [3].

Вищезазначені загальні економічні показники будуть впливати на формування соціального замовлення через ряд відповідних освітніх цілей. Педагогічна наука повинна своєчасно давати відповіді на те, як виховувати, розвивати, навчати підрастаюче покоління в умовах бідності й водночас зробити людину самодостатньою, щоб вона знайшла своє місце в житті, обрала професію та була успішною.

Ідея випереджальної освіти з ознаками якісної модифікації, в основу якої покладено самоактуалізацію, самореалізацію, самоосвіту, самовиховання, саморозвиток людини, розкриття природних задатків індивіду вже була сформульована у 1993 р. ЮНЕСКО.

Це означає майбутній науковий пошук педагогічних умов, педагогічних технологій для реалізації “самості” дитини, учня, студента, майбутнього фахівця в навчанні, вихованні, житті.

На формулювання соціального замовлення впливає інтеграція вищої освіти у світовий та європейський освітній простір. У 2004–2005 рр. створювалися необхідні передумови для приєднання вищої освіти України до Болонського процесу. У 2005 р. в Україні на кожні 10 тис. населення у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації навчалося 578 студентів. Порівняно з 2004 роком цей показник зріс на 33 особи. Порівняно з 2004 р., у 2005 р. серед прийнятих на навчання кількість представників найменш захищених верств населення (інвалідів та дітей-сиріт) зросла до 17,6 тис. осіб, тобто майже на 1000 осіб.

У 2005/2006 навчальному році, порівняно з 2004/2005 навчальним роком, в Україні на 4,3 тис. осіб збільшився контингент іноземних студентів [5].

Педагогічна наука повинна дати відповіді на те, яка система є більш ефективною при навчанні студентів за двома циклами. Як впливає на становлення професійної компетентності майбутнього фахівця запровадження кредитно-модульної системи, як позначається тестовий контроль якості навчання на рівні навчальних досягнень студентів, як розширення мобільності студентів впливає на їх професійну самореалізацію.

Отже, з одного боку, є система нормативно-правових документів, де “статично” відображені виховні, навчальні й розвивальні цілі учня, студента (майбутнього фахівця) або слухача. Такий показник актуальності, як соціальне замовлення, містять державні документи: Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про охорону дитинства”, Сімейний кодекс України, Національна доктрина освіти “Україна ХХІ століття” (2002), Державна програма “Вчитель” (2002) і т. д., а з іншого боку, соціально-економічні умови держави формулюють нове соціальне замовлення, яке не формалізовано у відповідних документах. На жаль, молоді здобувачі наукового ступеня не вивчають їх ретельно й не аналізують зміст з позиції соціального замовлення. Більше того, складається враження, що є мода просто посилатися на відповідні джерела, а їх не аналізувати. Такі державні документи, як Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні” № 1013/2005 від 04.07.2005 р. та “Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні” № 244/2008 від 20.03.2008 р. практично не згадуються у наукових дослідженнях молодих здобувачів.

Щодо перспективи соціального замовлення, яке може бути актуальним, то воно ще не чітко сформульовано, а педагогічна наука повинна вже сьогодні ре-агувати системою досліджень у галузі професійної підготовки майбутніх фахівців, робити кроки щодо порівняння державних і міжнародних стандартів та оптимального їх співвідношення. Загальноосвітня підготовка допомагає розширити межі професіоналізму, розкриває простір ерудиції та кругозору. Крім того,

професійна підготовка, засвоєння спеціальних знань неможливі без попередньої загальноосвітньої підготовки. Вона є основою підготовки до професійної діяльності, перекваліфікації, розвитку здібностей до професійної мобільності, професійної адаптації. З точки зору теорії людського капіталу, освіта не є фактором, який одразу споживається. Скоріше, це капіталовкладення, яке в майбутньому дасть прибуток. Цей капітал збільшується в процесі навчання. Система безперервної освіти не дає змоги йому знецінитись. А набута в юності загальноосвітня підготовка є основою для подальшої безперервної освіти [7].

Моніторингові дослідження якості освіти проводить міжнародна асоціація з оцінки навчальних досягнень IEA (International Association of Evaluation of Educational Achievements) та Організація економічного співробітництва та розвитку – OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development). У списку IEA – дослідження з вивчення якості і розуміння тексту – PIRLS, з оцінки якості математичного та природничо-наукової освіти (наприкінці початкової школи, наприкінці основної школи) – TIMSS, з інформаційних технологій у навчанні – SITES та з якості громадськознавської освіти – ICCS. Головне завдання вищезазначених досліджень – дати оцінку якості освіти в даних галузях і відповідності програмам завданням системами освіти [4].

Наведемо більш детальний приклад. “Доповідна записка про результати участі школярів України в Міжнародному порівняльному дослідженні TIMSS-2007”. Результати участі українських школярів 4 та 8-х класів з математики та природознавства є невтішними. Найкращі результати з математики показали учні 4-х класів з Гонконгу, Сінгапуру, Тайбею (Китай), Японії. “Вісімдесят відсотків українських учнів початкової школи виявили здатність використовувати основні математичні знання у нескладних ситуаціях, інтерпретувати дані. Водночас лише третина учнів змогла виконати завдання на застосування набутих теоретичних знань і умінь до реальних ситуацій, характерних для повсякденного життя” [8]. Пояснення з доповідної записки, такі як “зміст... з математики в 4-му класі лише 11 тем з 35 запропонованих вивчалися нашими школярами..., тобто показник невідповідності програм досить високий...” свідчить про необхідність вивчення співвідношення державних і міжнародних стандартів між собою. Безумовно, наукова-педагогічна спільнота має Наказ МОНУ від 30.12.2008 р. № 1226 про затвердження “Плану дій щодо поліпшення якості фізико-математичної освіти на 2009–2012 роки”, де в сьомому розділі зазначено: “Спрямувати підготовку вчителів на навчання школярів використовувати набуті знання та вміння в реальних життєвих ситуаціях; на формування умінь інтерпретувати кількісну інформацію, що подана у вигляді таблиць, діаграм та графіків реальних залежностей; на розвиток просторових геометричних уявлень в учнів; на навчання школярів самостійно отримувати необхідну інформацію, аналізувати її, виконувати обчислення та вибирати оптимальне рішення”. У цьому плані дій акцентовано увагу на “вирішенні питання щодо збільшення обсягу державного замовлення на підготовку наукових кадрів природничо-математичних спеціальностей, а також розміру стипендій аспірантів та докторантів”. Це добре, але освіті необхідні підготовлені майбутні кадри, які своєчасно у стінах університету були ознайомлені з міжнародними освітніми стандартами та вимогами до їх використання.

Але, на наш погляд, це завдання перебуває не в площині курсової перепідготовки учителів, а навпаки, системної підготовки майбутніх фахівців – вчителів для загальноосвітньої школи, викладачів для ВНЗ. Майбутнього фахівця треба своєчасно навчити, сформувати в нього вміння щодо складання системи завдань на пристосування теоретичних знань до реального життя, з яким буде стикатися учень, сформувати вміння складати нетрадиційні умови завдання, набутти вміння подавати інформацію в графіках, таблицях, діаграмах, схемах, малюнках. Іншими словами, завдання, які були у програмі Міжнародного порівняльного дослідження (Trends in International Mathematics and Science Study), слід взяти за основу (TIMSS-1995; TIMSS-1999; TIMSS-2003; TIMSS-2007) в організації експериментального педагогічного дослідження. Треба зазначити, що в прес-релізі від 22 січня 2009 р. пропущено одну державу-учасницю – Казахстан, яка вперше взяла участь (як і Україна) у цьому міжнародному дослідженні й також не мала практичного досвіду. У прес-клубі РК широко обговорювалися результати та рейтинг математичних і наукових знань учнів інших держав. Для казахів є важлива подія – міжнародні іспити з математики і природничих наук. Вони зайняли п'яте місце (учні 4-х класів з математики). Для порівняння: з математики українські учні 4-х класів мають 26-те місце. Результати досягнень казахських учнів мають широкий резонанс, опубліковані численні коментарі в західній пресі. Експерти стверджують, що своїми успіхами казахські зобов'язані традиційним навчальним планам і важливості математики і науки [2]. Цікавим є педагогічний досвід Казахстану з проведення крос-культурних досліджень, тому що вони мають такий же досвід незалежності своєї держави, як і ми, але результати кращі в навчанні учнів. Чому так сталося?

А де система наукових досліджень про підготовку майбутніх вчителів до реалізації вимог міжнародних програми PISA, PIRLS, SITES, ICCS учнями загальноосвітніх шкіл як складова досягнення якісної освіти, якщо Україна підписала ряд міжнародних документів, які треба виконувати?

Підписуючи Декларацію тисячоліття на Саміті ООН у вересні 2000 р., Україна взяла на себе зобов'язання досягти цілей тисячоліття в галузі розвитку в період до 2015 р.

Цілі розвитку тисячоліття для України – це шість орієнтирів (подолання бідності, якісна освіта, розвиток довкілля, поліпшення здоров'я матерів і зменшення дитячої смертності, обмеження поширення ВІЛ-інфекції та туберкульозу, гендерна рівність) та 13 конкретних завдань на довгострокову перспективу, адаптованих з урахуванням особливостей національного розвитку нашої країни. Для досягнення визначених цілей та бажаного рівня розвитку, необхідно проводити таку економічну політику, яка покращить достаток усього народу України.

Друга мета щодо забезпечення доступу до якісної освіти впродовж життя конкретизована в таких завданнях: підвищити рівень населення, яке охоплено освітніми закладами, порівняно з 2001 р. та підвищити рівень якості освіти [3].

Висновки. Отже, для молодого науковця є необхідність конкретизувати сучасні загальні освітні цілі, які визначено в нормативно-правових документах освіти для більш точного конструювання перспективного наукового дослідження. Нобхідно з'ясувати не тільки вже визначені нормативні цілі з навчан-

ня, виховання, розвитку підростаючого покоління, але й ті, які перебувають у стадії свого оформлення. Це означає, що проведене педагогічне дослідження буде своєчасним і актуальним або, навпаки, не потрібним нікому.

Література

1. Закон України “Про вищу освіту”. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією Кременя В.Г. – К., 2002. – С. 83.
2. Електронне джерело: <http://ru.government.kz/documents/press/25/>
3. Електронне джерело: <http://www.undp.org.ua> / Програма розвитку Організації Об’єднаних Націй UNDP in Ukraine
4. Електронне джерело: http://www.ug.ru/?action=topic&toid=4095&i_id=39/
5. Електронне джерело: www.endpoverty2015.org
6. Електронне джерело <<http://www.ukraine2015.org.ua/goals/education/details>>
7. Електронне джерело: <<http://christsocio.info/content/view/444/102/>>
8. Вища школа. – 2009. – № 3. – С. 106.

ХАУСТОВА О.В.

ГУМАНІСТИЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛЯ

Потреба суспільства в гуманізації й духовному відродженні спонукає науковців до перегляду пріоритетів освіти. На сучасному етапі розвитку України освіта покликана забезпечувати можливості інтелектуального, морального, духовного, естетичного та фізичного розвитку особистості. У “століття освіти”, яким проголошено ХХІ ст., вчитель має володіти розвиненим духовним потенціалом, ціннісною основою якого є гуманістична спрямованість його особистості.

Аналіз останніх публікацій з проблеми показав, що в основі ідей щодо духовного розвитку особистості лежать положення гуманістичної психології щодо її здатності до саморозвитку й самореалізації (Г.О. Балл, Г.С. Костюк, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл та ін.). Глибоко розробленими є основні питання організації гуманного педагогічного процесу (Я.А. Коменський, А.С. Макаренко, М. Монтессорі, Ж.-Ж. Руссо, Г.С. Сковорода, В.О. Сухомлинський та ін.), концепції гуманізації освіти (Ш.О. Амонашвілі, Г.О. Балл, І.Д. Бех, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, В.В. Рибалко, М.І. Романенко, А.В. Сущенко та ін.). Останніми роками формування духовної культури вчителя в процесі післядипломної освіти досліджено О.В. Бабченко. Історичний аналіз виховання духовності особистості вчителя (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) проведено С.Я. Черніковим. В.Ф. Кудрявцевою розглянуто розвиток духовної культури педагога в системі підвищення кваліфікації. О.Ю. Горожанкіною вивчено формування духовної культури студентів музично-педагогічних факультетів. Проблему духовного потенціалу розкрито О.М. Олексюк стосовно студентської молоді у сфері музичного мистецтва. Однак сутність розвитку духовного потенціалу вчителя потребує подальшого, більш глибокого дослідження, одним з аспектів якого є його гуманістична основа.

Мета статті – розгляд сутності гуманістичної спрямованості особистості як основи розвитку духовного потенціалу вчителя.